

СЕКЦІЯ 2 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2023-1-2>**Андрієв Н.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Ужгородського національного університету***Andriyiv Nataliia***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Economic Theory
Uzhhorod National University*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПІДґРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

INFORMATION SUBBASE FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

АННОТАЦІЯ

Безпекова діяльність в умовах українських промислових підприємств створює необхідне підґрунтя для їх функціонування й розвитку попри критично високий рівень невизначеності та недостатню державну підтримку. Дії суб'єктів безпеки, виходячи із набутого досвіду та наявного ресурсного забезпечення, передбачають першочергову ліквідацію наслідків реалізації внутрішніх загроз, зокрема стосовно фінансової складової економічної безпеки підприємства. Така форма організації безпекової діяльності стає все менш ефективною через високу динаміку зовнішнього середовища, зокрема в частині суттєвості впливу загроз, які пов'язані із змінами в національній економіці, COVID-19, військовими діями тощо. Шляхом послідовного розгляду динаміки трьох показників (кількість підприємств, обсяг реалізованої продукції, чисельність зайнятих працівників) стосовно підприємств харчової, фармацевтичної й машинобудівної промисловості доведено необхідність удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності через розширення горизонтів постійного моніторингу. Врахування змін в межах галузі та промисловості загалом повинно забезпечити виявлення суб'єктами безпеки загроз на ранніх етапах формування із відповідним розробленням й реалізацією заходів на випередження.

Ключові слова: економічна безпека, загроза, підприємство, харчова промисловість, фармацевтична промисловість, машинобудування.

ANNOTATION

Security activity in the conditions of Ukrainian industrial enterprises creates the necessary basis for their functioning and development despite a critically high level of uncertainty and insufficient state support. The actions of security entities, based on the acquired experience and available resources, provide for the primary elimination of the consequences of the implementation of internal threats, in particular, in relation to the financial component of the economic security of the enterprise. This form of organization of security activities is becoming less and less effective due to the high dynamics of the external environment, in particular in terms of the materiality of the impact of threats that are associated with changes in the national economy, COVID-19, military actions, etc. The study is focused on the consideration of the main trends in the development of industry and in terms of individual types of economic activity as a necessary addition in the formation of informa-

tion and analytical support for the safety of industrial enterprises. In order to form the informational basis for ensuring the economic security of industrial enterprises, the following methods were applied: induction and deduction, comparison and systematization – when studying the peculiarities of the financial and economic activity of industrial enterprises; synthesis and analysis – to characterize the trends in the change of the main indicators characterizing the activity of enterprises of the food, pharmaceutical, and machine-building industries; morphological analysis – to specify the parameters of information and analytical support for the safety of industrial enterprises; graphic – for visual presentation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. The need to improve the information and analytical support of security activities through the expansion of the horizons of constant monitoring has been proven, by consistently examining the dynamics of three indicators (number of enterprises, volume of products sold, number of employees) in relation to enterprises of the food, pharmaceutical, and machine-building industries. The results of tracking changes in three main indicators proved the high dynamism of the operating environment of industrial enterprises under the influence of a significant number of factors, the content of which in some cases is common, which is indicated by a certain synchronicity in the change in the number of business structures, but also differs due to the specifics of each individual type of economic activity, which related to the level of need for industrial products to meet certain needs. Making changes to the information and analytical support of security activities should ensure the identification of threats by security entities at the early stages of formation with the corresponding development and implementation of anticipatory measures.

Key words: economic security, threat, enterprise, food industry, pharmaceutical industry, mechanical engineering.

Постановка проблеми. Розроблення методологічних засад покращення процесу забезпечення економічної безпеки промислових підприємств вимагає першочергового формування цілісного уявлення про умови ведення ними фінансово-господарської діяльності. Йдеться як про динамічність змін, так і характер взаємодії із широким колом суб'єктів зовнішнього середовища, а також параметрів узгодже-

ності в досягненні корпоративних інтересів власниками, менеджментом та усіма групами працівників підприємства. Врахування рівня впливу окремих факторів, із обов'язковим прогнозуванням можливої зміни рівня економічної безпеки підприємства, вимагає зосередження уваги не лише безпосередньо на підприємстві, а розширення інформаційного поля до меж галузі і загалом промисловості. Такий підхід як провокує ускладнення формування інформаційно-аналітичного забезпечення, так і надає перевагу у ранньому визначенні ймовірності виникнення нових загроз та/або посилення існуючих ринкових можливостей, які можуть покращити конкурентну позицію підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляду практичних аспектів фінансово-господарської діяльності промислових підприємств значну увагу приділили такі науковці як М. Бердар [1], О. Люльов [2], А. Рубцов [4], М. Шашина [4] та інші. Питання необхідності удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою промислових підприємств порушується у публікаціях І. Красілич [5], Чорненької [5], А. Штангрета [5–6], І. Штангрет [6] та інших. Науковці доводять необхідність розвитку аналітичних систем виходячи із ресурсних можливостей й потреб суб'єктів безпеки в межах кожного окремого підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поширена на сьогодні практика в діях суб'єктів безпеки промислових підприємств, що полягає у першочерговому встановленні внутрішніх загроз для реалізації заходів щодо їх ліквідації стає все менш ефективною в умовах високої динаміки середовища функціонування. Реакція на наслідки реалізації певної загрози вимагає суттєво більшого ресурсного забезпечення та ускладнює сам процес безпекової діяльності. Поза увагою залишається більша частина зовнішніх загроз, які мають ключовий вплив на економічну безпеку промис-

лових підприємств. Зазначене обумовлює необхідність удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення із приділенням належної уваги відстеженню змін у зовнішньому середовищі функціонування кожного підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд основних тенденцій в розвитку промисловості та у розрізі окремих видів економічної діяльності як необхідного доповнення у формуванні інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу досліджень. Для доведення необхідності зміни процесу забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в частині розширення інформаційно-аналітичного забезпечення за рахунок врахування тенденцій як стосовно певної галузі, так й промисловості загалом нами було взято до уваги дані Державної служби статистики України стосовно підприємств трьох видів економічної діяльності, тобто за КВЕД 10+11+12 – «виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів», 21 – «виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів» та 26+27+28+29+30 – «машинобудування», за період 2010–2022 рр.

Наша увага буде сконцентрована, зважаючи на обмеженість формату представлення результатів, на трьох основних показниках (кількість підприємств, обсяг реалізованої продукції та чисельність зайнятих працівників) діяльності підприємств зазначених вище видів економічної діяльності. Порівняння динаміки за визначеними показниками, у поєднанні із змінами у розрізі окремих видів економічної діяльності, формує загальне уявлення про умови забезпечення економічної безпеки промислових підприємств [5; 6, с. 85]. Першим загальним показником стала кількість підприємств, темп росту (зниження) яких представлено на рис. 1.

Зміну кількості підприємств доцільно сприймати виходячи із змісту наступних узагальнень: – в графічному вигляді прослідковується певна синхронність в динаміці кількості під-

Рис. 1. Зміна кількості підприємств (темп росту до попереднього періоду) в промисловості загалом та за окремими видами економічної діяльності

Джерело: сформовано на основі [3]

приємств, в межах якої можна чітко ідентифікувати момент початку військової агресії Російської Федерації, тобто 2014 р., коли мав місце спад загалом в промисловості на 14%, та етап стабілізації ситуації в межах 2017–2021 рр.;

– абсолютні показники засвідчують, що в межах 2010–2021 рр. найменша кількість промислових підприємств нараховувалася у 2016 р. – 38555 одиниць, а найбільша – у 2013-му – 49130 одиниць, із позитивним зростанням в межах 2018–2021 рр. загалом на 17%;

– при формуванні методологічних засад забезпечення економічної безпеки підприємства потрібно враховувати ту важливу обставину, що результати приватизаційних процесів та більш висока гнучкість, а значить і живучість, забезпечили домінування в структурі за масштабами діяльності малих підприємств. В межах 2010–2021 рр. зміни стосувалися не великих підприємств, частка яких була критично малою (максимальна у 2012 р. – 0,9%), а середніх, кількість яких скоротилася із 6107 у 2010 р. до 4860 у 2021 р., тобто з 12,8% до 9,9%;

– особливістю харчової промисловості є той факт, що кількість великих підприємств початково у 2012–2015 рр. скоротилася із 96 до 51, але в подальшому відбулося поступове відновлення до 80 одиниць у 2021 р. із часткою в загальній структурі на рівні 1,3%. Кількість середніх підприємств зменшувалася більш хаотично із черговим спадом в межах 2019–2021 рр. та часткою у структурі 2021 р. у 15,0%;

– відмінністю фармацевтичної промисловості було збільшення великих підприємств з 4 одиниць у 2010-му до 9 у 2021-му, при цьому кількість середніх незначно коливалася, а малих – зросла з 2016-го року. Нетиповою є й структура, коли частка великих підприємств у 2021 р. збільшилася до 3,4%, а середніх та малих становила відповідно 20,8% та 75,8%. На противагу раніше розглянутій харчовій промисловості частка малих фармацевтичних підприємств є дещо нижчою;

– динаміка кількості машинобудівних підприємств загалом відповідає характеру змін в промисловості, що можна проілюструвати незначним зростанням активності бізнесу у період з 2016-го по 2021-ий й мінімальною часткою великих виробників. О. Люльов пояснює такі трансформаційні зміни «...структурними перетвореннями в національній економіці, коли капітал з неефективних сегментів ринку переходить у високоефективні, в результаті чого відбувається ліквідація частини машинобудівних підприємств» [2, с. 120]. Вважаємо, що такі структурні зміни є скоріше наслідком відсутності стратегічного бачення розвитку національної економіки, коли досягнення національних інтересів поступилося потребою швидкого накопичення капіталу за рахунок торгівлі без реального виробництва тих продуктів, що забезпечують підтримку життєдіяльності реального сектору.

Загалом можна стверджувати, що на підприємницьку активність в межах досліджуваного періоду суттєвий вплив мали військові дії та опосередкований – COVID-19, що проявилось в зниженні темпів росту. Відмінність в структурі підприємств за масштабами діяльності досліджуваних видів економічної діяльності характеризує специфіку, що визначає один із важливих параметрів не лише конкурентної боротьби, але й забезпечення економічної безпеки. Отримані результати будуть використані як базис при характеристиці наступного основного показника – обсягу реалізованої продукції, динаміку якого демонструється на рис. 2.

Порівняння темпів росту обсягу реалізованої продукції дозволяє простежити відмінності в результатах діяльності промислових підприємств окремих видів економічної діяльності:

– можна відзначити критичну ситуацію в машинобудуванні, адже падіння в обсягах реалізації продукції не було пов'язано із початком військових дій, адже фіксується з 2010-го. Навпаки, потреба у виробництві продукції військового призначення створило нові можливості для розвитку машинобудівних підприємств, що прослідковується у прирості величини реалізованої продукції у 2013–2019 рр.;

– свідченням занепаду вітчизняного машинобудування є й той факт, що у 2010 р. частка продукції машинобудівних підприємств у структурі реалізованої промислової продукції складала 9,3%, коли у 2021-му – лише 5,2%;

– зменшення кількості населення та незадовільний рівень купівельної спроможності споживачів обумовлюють коливання в попиті на продукцію підприємств фармацевтичної й харчової промисловості попри їх орієнтацію на задоволення первинних потреб. В цьому контексті М. Бернар активність бізнесу та обсяги реалізації продукції пов'язує із тим, що «...кінцевими покупцями, що створюють попит на продукцію харчової промисловості є населення України, динаміка доходів яких є ключовим фактором як для нарощування ємності внутрішнього ринку, так і визначення цінового діапазону для виробника при формуванні набору якісних характеристик товару: зубожіння населення створює додатковий попит на продукти дешевих категорій або товари нижчої якості» [1, с. 9]. Вважаємо за доцільне погодитися із такими аргументами, спираючись на той факт, що сукупні витрати домогосподарств на продукти харчування, напої та тютюнові вироби в Україні у 2021 р. склали 48,9%, коли в Польщі – 16,9%;

– динаміка реалізації фармацевтичних продуктів і препаратів визначається як змінами у віковій структурі населення, коли зростає частка осіб старшого віку, що потребують більше ліків для підтримання життєдіяльності організму, так й військовими діями й COVID-19, що спровокували збільшення попиту на медпрепарати, зокрема зі сторони осіб з хронічними захворюваннями, які були змушені створювати

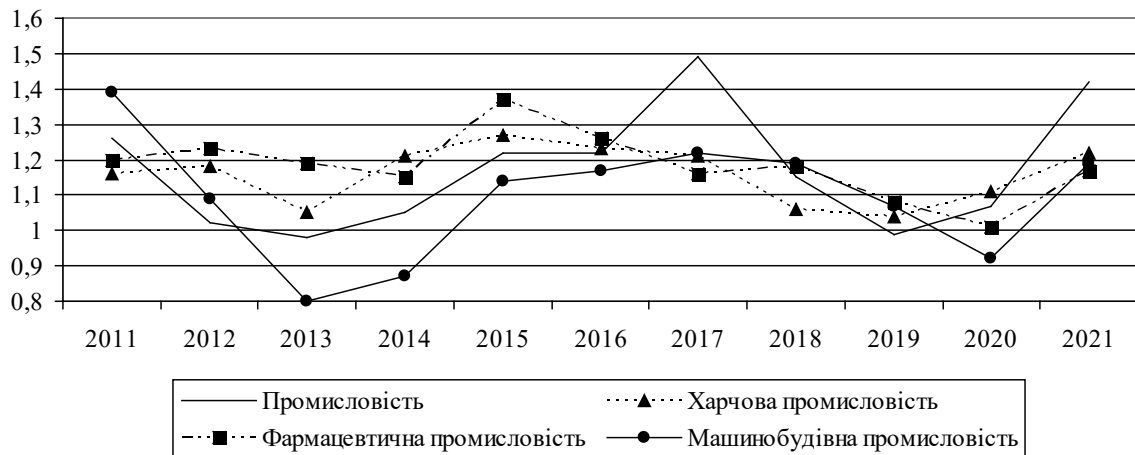

Рис. 2. Зміна обсягу реалізованої продукції (темпу росту до попереднього періоду) в промисловості загалом та за окремими видами економічної діяльності

Джерело: сформовано на основі [3]

додаткові запаси ліків через можливі обмеження щодо їх придбання;

– післяпандемічний період визначається позитивним приростом як загалом в промисловості, так й за обраними видами економічної діяльності, що можна частково пов'язати із відкладеним попитом через запроваджені раніше обмежувальні карантинні заходи;

– важливим моментом є те, що при незначній кількості великих та середніх підприємств їх частка у структурі реалізованої продукції є домінуючою, зокрема у 2021-му вона, відповідно, складала 53,2% та 39,6%, коли малих – 7,2%.

Резюмуючи можна стверджувати, що поєднання відкритості внутрішнього ринку із зменшенням кількості населення та низьким рівнем доходів споживачів негативно впливають на діяльність промислових підприємств, зокрема виходячи із рівня пріоритетності задоволення потреб кожною окремою особою.

Відштовхуючись від того, що діяльність сучасних підприємств визначається наявністю й

ефективністю використання найціннішого ресурсу – робочої сили, то як третій показник нами було визначено кількість зайнятих працівників (рис. 3), динаміку чисельності яких можна охарактеризувати наступним чином:

– відносні показники вказують на понижувальну хвилю в межах 2010–2014 рр. із подальшим зростанням у 2014–2016 рр. та певною стабілізацією до 2021-го;

– абсолютні показники фіксують втрату кадрового потенціалу, адже у 2010-му в промисловості було задіяно 3091819 осіб із подальшим систематичним скороченням до 1998731 осіб у 2021-му, тобто загалом на 35,35%;

– зміна кількості зайнятих працівників у розрізі окремих видів економічної діяльності засвідчив наявність відмінних тенденцій. На протигагу визначеному скороченню загалом в межах промисловості (у 2021-му порівняно із 2010-им), кількість зайнятих працівників на підприємствах фармацевтичної промисловості зросло на 213,0%. У цьому контексті доцільно

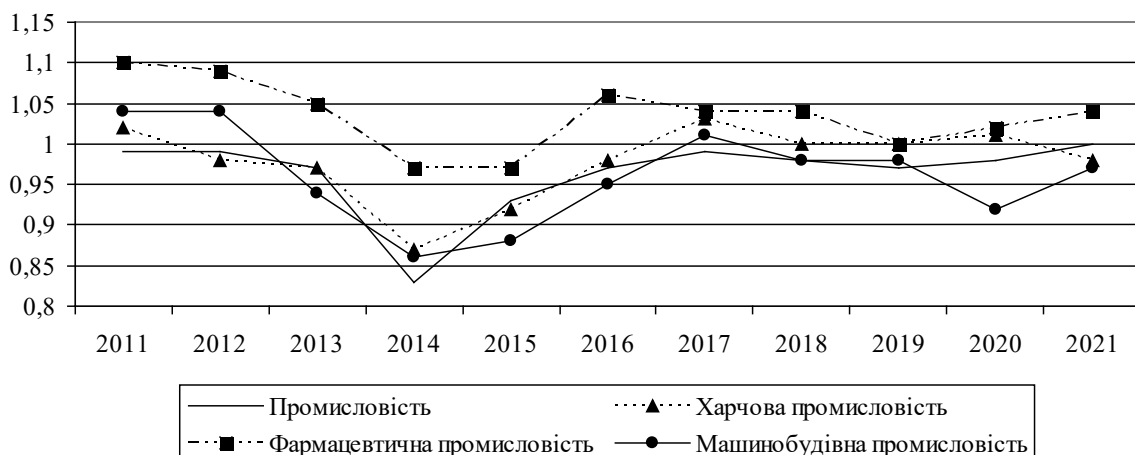

Рис. 3. Зміна кількості зайнятих працівників (темпу росту до попереднього періоду) в промисловості загалом та за окремими видами економічної діяльності

Джерело: сформовано на основі [3]

процитувати позицію М. Шашиної та А. Рубцова, які доводять, що «...ключовою конкурентною перевагою фармацевтичного підприємства в сучасних економічних умовах є наявність конкурентоспроможного персоналу, тобто внутрішньо мотивованого, який володіє високою самоорганізацією, необхідним набором компетенцій і ставить перед собою чіткі цілі» [4]. Кардинально відмінні умови склалися на машинобудівних підприємствах, де скорочення із 482346 осіб у 2010-му до 304569 осіб у 2021-му у відносному виразі було більш суттєвим (-36,86%) у порівнянні із ситуацією в промисловості загалом;

– ситуація в машинобудуванні є складною ще й тому, що скорочення персоналу відбувається на великих (стосовно крайніх часових меж досліджуваного періоду (-63,66%)) і середніх (відповідно, (-19,84%)) підприємствах, які забезпечують виробництво й реалізацію основної частини продукції (у 2021 р. частка великих підприємств складала 29,4%, а середніх – 55,1%).

Висновки. Результати відстеження зміни трьох основних показників переконливо доводять високу динамічність середовища функціонування промислових підприємств під впливом значної кількості факторів, зміст яких в окремих випадках є спільним, на що вказує певна синхронність в зміні кількості підприємницьких структур, але також різниться через специфіку кожного окремого виду економічної діяльності, що пов'язано із рівнем необхідності промислової продукції для задоволення певних потреб. Зазначене створює необхідну основу для внесення змін в порядок формування інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності промислових підприємств через розширення горизонтів постійного моніторингу. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення процедури отримання інформації щодо тенденцій розвитку певної галузі та промисловості загалом із розширенням переліку основних індикаторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бердар М.М. Конкурентоспроможність підприємств харчової промисловості України: сучасні проблеми та напрями підвищення. *Агроевіт*. 2018. № 12. С. 8–14.
2. Люльов О.В. Регіональні аспекти діяльності підприємств машинобудівної галузі Сумської області. *Механізми регулювання економіки*. 2012. № 2. С. 119–125.
3. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.01.2023).
4. Шашина М.В., Рубцов А.М. Персонал як один з факторів підвищення конкурентоспроможності підприємства фармацевтичної галузі. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/51.pdf (дата звернення: 08.01.2023).
5. Штангрет А.М., Чорницька О.Б., Красілич І.О. Теоретичні аспекти формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 25. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/25-2018> (дата звернення: 08.01.2023).
6. Штангрет А.М., Штангрет І.А. Передумови покращення інформаційно-аналітичного забезпечення бюджетування будівельного підприємства. *Формування ринкових відносин*. 2018. № 7–8. С. 84–89.

REFERENCES:

1. Berdar M.M. (2018) Konkurentospromozhnist pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy: suchasni problemy ta napriamy pidvyshchennia [Competitiveness of food industry enterprises of Ukraine: modern problems and directions for improvement]. *Ahrosvit*, no. 12, pp. 8–14.
2. Liulov O.V. (2012) Rehionalni aspekty diialnosti pidpriemstv mashynobudivnoi haluzi Sumskoi oblasti [Regional aspects of the activities of enterprises in the machine-building industry of the Sumy region]. *Mekhanizmy rehuliuivannia ekonomiky*, no. 2, pp. 119–125.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2023) Statystychna informatsiia [Statistical information]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 5 January 2023).
4. Shashyna M.V., Rubtsov A.M. (2018) Personal yak odyn z faktoriv pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva farmatsevtichnoi haluzi [Personnel as one of the factors of increasing the competitiveness of the enterprise of the pharmaceutical industry]. *Efektivna ekonomika*, no. 2. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/51.pdf (accessed 8 January 2023).
5. Shtanhret A.M., Chornenka O.B., Krasilych I.O. (2018) Teoretychni aspekty formuvannia systemy oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Theoretical aspects of the formation of the system of accounting and analytical support for the management of the economic security of the enterprise]. *Infrastruktura rynku*, no. 25. Available at: <http://www.market-infr.od.ua/uk/25-2018> (accessed 8 January 2023).
6. Shtanhret A.M., Shtanhret I.A. (2018) Peredumovy pokrashchennia informatsiino-analitychnoho zabezpechennia biudzhetuivannia budivelnogo pidpriemstva [Prerequisites for improving the information and analytical provision of budgeting of the construction enterprise]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn*, no. 7–8, pp. 84–89.